

Eftersom stenen saknar runinskrift, ligger det nära till hands att antaga, att Gs5 har ingått i ett minnesmärke, bestående av en sten med inskrift och en enbart ornerad sten. Det är naturligtvis tänkbart, att Gs5 tillsammans med Gs4 har utgjort *en* minnesvård. Mot detta talar emellertid, att ornamentiken ej förefaller att vara ristad av Öpir, som har signerat Gs4. Därtill kommer att runinskriften på Gs4 endast nämner *en* sten: »lät resa stenen», ej stenarna.

6. Hade (Hadeholm), Hedesunda sn

Pl. 3

Litteratur: O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 2, s. 452, 498; N. J. Ekdahl, Anteckning (i Samlingar A 14Db (ATA)), Berättelse till Vitterhetsakademien om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827–1830 i Norrland, uppsatt och afgifven 1833 (ATA, Norrländska saml. II H); C. Säve, Brev till P. A. Säve den 25.9.1851 (G 267, UUB), Anteckningar om runstenar 1851 (utgivna och kommenterade av G. Stephens, Some runic stones in northern Sweden, 1878, s. 37f.); C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1864, s. 17, 1865, s. 25f. (ATA; i utdrag tryckt i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1889, s. 8); H. Hildebrand, Resa till Gysinge i Gestrikland 1874 (ATA), KVHAA:s Månadsblad nr 36 (1874), s. 183f.; E. Bellander, Inventering av fasta fornlämningar i Hedesunda sn 1931, s. 8 (ATA), Gästriklands järnåldersbebyggelse 1 (Från Gästrikland 1938), s. 59, 2 (Från Gästrikland 1944), s. 38; Ph. Humbla, Skrivelser till Riksantikvarien den 10.10 och 26.10.1934, 16.5.1951 (ATA); Norrlands Posten den 11.10.1934; K. Hedlund, Litteraturen om Gästriklands forntid (i: Från Gästrikland 1937, s. 142); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Gästrikland 1945 (ATA), Skrivelser till Riksantikvarieämbetet den 19.11.1960, 23.9.1976 (ATA); H. Hvarfner, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 10.12.1958 (ATA); Gästrikland (Allhem, 1973), s. 37.

Äldre avbildningar: N. J. Ekdahl, teckning (ATA); C. Säve, teckning 16.9.1851 (tryckt i Stephens a. a. s. 37); N. L. Söderholm, teckning 22.7.1865 i Wiberg a. a.; E. Bellander foto 1931 (i Inventeringen 1931).

Runstenen står rest i korsningen mellan vägen Hedesunda kyrka – Östervåla och vägen till Gysinge, 50 m Ö om huvudingången till Hadeholms mangårdsbyggnad, 20 m Ö om infarten till herrgården. Ristningsytan vetter åt SV.

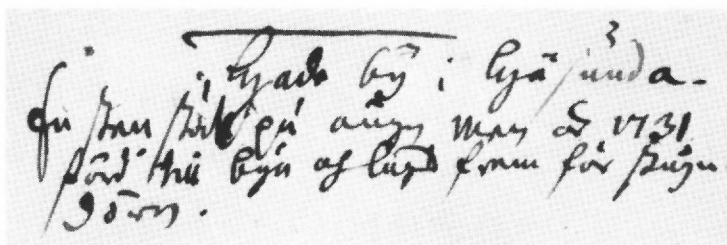

Fig. 18. Gs 6. Hade (Hadeholm), Hedesunda sn. Efter anteckning av O. Celsius i Fm 60: 2.

De äldsta av mig kända uppgifterna om Gs6 lämnar O. Celsius i »Svenska runstenar» (Fm 60: 2, KB): »Hedsunda Sochn och Hade Gård, på ängen. dixit Olof Tigerberg, gårdzfogde *ibidem*. gården hör till Gysingz bruk. Jag råkade honom i Barkarby.» På ett annat ställe i samma handskrift (s. 498) meddelar Celsius: »Hade by i Häsunda. En sten stått på ängen Men år 1731 för till byn och lagd fram för stugudörn» (se fig. 18).

N. J. Ekdahl antecknar på en teckning av runstenen, att den finns »wid Hadeholm S. om Dalelfven i Hedsunda pastorat». Se fig. 19.

Carl Säve företog år 1851 en forskningsresa till Medelpad, Hälsingland och Gästrikland. Till Hade kom han den 16.9 och avritade då runstenen.¹

¹ Se min utförliga redogörelse för dessa Säves anteckningar i Inledning, ovan s. 17f.

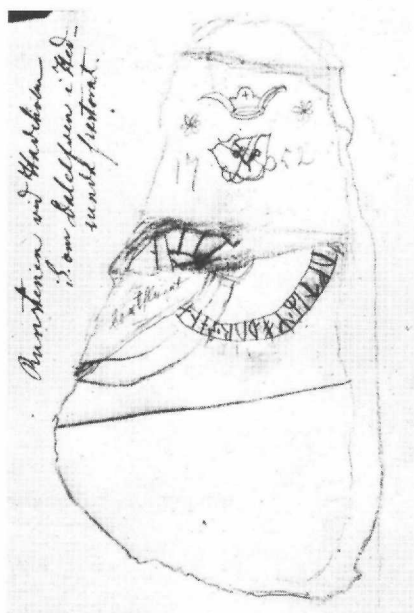

Fig. 19. Gs 6. Hade (Hadeholm), Hedesunda sn. Efter teckning av N. J. Ekdahl.

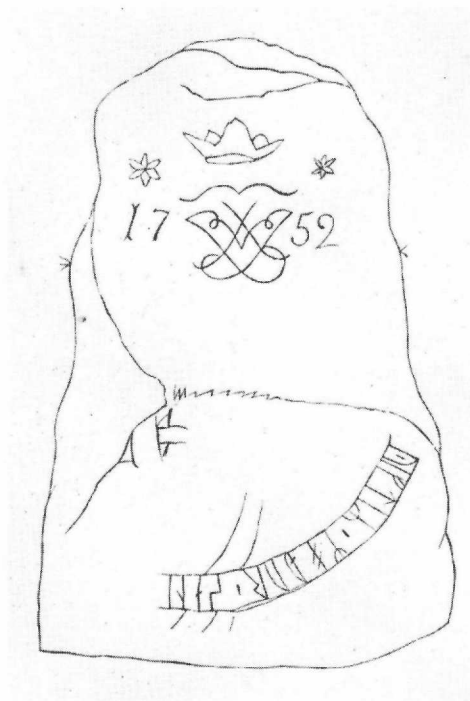

Fig. 20. Gs 6. Hade (Hadeholm), Hedesunda sn. Efter teckning år 1851 av C. Säve (tryckt i Stephens, Some runic stones in northern Sweden, 1878).

Lektor C. F. Wiberg kände tydligen ej till uppgifterna om Gs 6 hos Celsius, Ekdahl och Säve, när han företog sina »Antiquariska Forskningsresor» åren 1864 och 1865. I sin berättelse från resan 1864 skriver Wiberg: »Aug. 9de anlände ref., stadd på en längre rundresa genom södra Gestrikland, i sällskap med Tit. Söderholm, till Hedesunda sn. *Runstenarne* blefvo det första föremålet för ref:s efterforskningar; men hvarken å kyrkogården eller å den så kallade Kungsgården, dit de resande också ställde sin vandring, hade man ringaste spår efter någon runsten; deremot fingo de resande af en äldre man veta, att vid *Hade* gård, i den på Dalelvens södra strand belägna andelen af socknen, skulle finnas en runsten, stående vid vägen. Att åt detta aflägsna håll nu göra en serskilt resa, blef icke möjligt. Ref. har sednare fått bekräftelse på uppgiftens riktighet, och skall begagna första tillfälle att af stenen erhålla en teckning.»

Detta tillfälle kom följande sommar (22 juli 1865), då Wiberg kan anteckna, att han och hans tecknare N. L. Söderholm hade låtit »ro sig öfver till socknens på Dalelvens södra strand belägna del ... för att komma till Hadeholms gård och få taga i ögnasigte Hadeholms-Stenen». De »företogo ... efter öfverfarten af Storsundet en fotvandring till, det ännu en fjerdingväg aflägsna, Hadeholm. Här anträffades ock, midt emot gårdsgrindarne wid landsvägen, under en grof lönn, en brun, temligen reguliärt formad sandsten af 3,35 fots höjd med en bredd nederst af 3 fot 1 t., på midten 2 f. 1 t och öfverst 1 f. 7 1/2 t. Å stenen befanns endast ett krönt namnchiffer, deromkring årtalet 1752 och mellan tvenne krökta linier en inskrift i runor, så lydande: » · **ftir** · **mopur** · **sin**. Hr Söderholm tog af stenen en teckning.» Se fig. 21.

Hans Hildebrand reste, som amanuens vid Vitterhetsakademien, på »begäran af brukspatron G. Benedicks» den 7 maj 1874 »till Gysinge bruk vid Dalelven, för att undersöka en del fornlemningar, hvilka han [=Benedicks] funnit inom Östra Fernebo och Hedesunda socknar». I reseberättelsen skriver

Fig. 21. Gs 6. Hade (Hadeholm), Hedesunda sn. Efter teckning år 1865 av N. L. Söderholm.

Fig. 22. Gs 6. Hade (Hadeholm), Hedesunda sn. Efter foto år 1931 av E. Bellander.

Hildebrand: »I söder om elfven ... ligger *Hade* eller som det nu kallas Hadeholm. Midt emot gårdsgrinden står, stödd mot en lönn, en sandstenshäll, hvars öfre del prydes med lanshöfding Insensstjernas namnchiffer och året 1752. Å nedre delen ses en liten lemning af den runslinga, som fått gifva plats för den moderna ristningen. Stenen, som icke förekommer i Bautil eller hos Liljegren, är förut beskrifven af lektor C. F. Wiberg och aftecknad af hr. Söderholm. De hafva läst» ... *iftir mopur sin*. »Der står alldeles tydligt» ... *yftir mopur sina*, »hvilket ock är språkligt riktigare.»² I uppsatsen »Fornlemningar vid Dalelven» (i: *Månadsblad* 1874, s. 183 f.) lämnar Hildebrand i förkortad form liknande uppgifter om runstenen vid Hade.

E. Bellander påpekar i sin »Inventering 1931» (ATA) att »blott nedre delen [är] kvar» av denna runsten, men tillägger: »Bredvid ligger ett mindre fragment av samma runsten, ... vilket utgör en del av den bortslagna framsidan ... Det påträffades ganska nyligen utanför en gården tillhörande lada, från vars tak tjära droppat ned på stenen, som därför delvis är mörkfärgad. På densamma synas en del slingor ... Mitt på framsidan av den resta stenen synes ett namnchiffer och två kronor samt året 1752, inhuggna av dåvarande ägaren F. U. Insensstierna, vilken låtit flytta runstenen till dess nuvarande plats. Till att börja med stod den här närmare vägen men har under senare tid för trafikens skull flyttats något åt NÖ närmare diket». Bellander föreslår i inventeringen, att det mindre stycket skall »passas in och fastsättas på framsidan av den större stenen». I *Gästriklands järnåldersbebyggelse* skriver Bellander: »I Hedesunda finnas ... 2 runstenar omtalade. Den ena ... står i våra dagar vid vägkröken omedelbart öster om Hadeholm, dit den i mitten på 1700-talet lär ha förts från en plats endast några hundra meter norr därom, vid landsvägen mellan ovannämnda hage och älven. Nu återstår endast 2 fragment, det ena försett med en obetydlig rest av runslingan.»

² I fortsättningen av sin berättelse beskriver Hildebrand gravfältet vid Hade: »Norr om Hade å ömse sidor af vägen, dels på en åker, dels och i synnerhet derinnanför i skogsbacken, finnas mer än hundra rösen, öfver hvilka karta kommer att upprättas af hr jägmästaren Svedelius.» Om detta gravfält, som enligt Bellander »har mist sitt ursprungliga utseende genom att odlingssten kastats på forn lämningarna», se hans inventering 1931 (med karta).

Ett par år efter Bellanders inventering år 1931 hade runstenen fallit omkull, vilket framgår av en skrivelse till Riksantikvarieämbetet från länsintendenten Philibert Humbla den 10.10.1934: »För ett par dagar sedan var jag vid Hade gård i Hedesunda socken och vid denna gård ligger i vägkanten en runsten av röd sandsten . . . På grund av att den låg samman med andra stenblock, har jag hos hembygdsföreningen anhållit, att de måtte lyfta upp stenen och placera den 1 meter ifrån vägkanten samt ställa den så att runslingan tydligt syns samt därefter hålla snyggt omkring densamma. Då den ej finnes på ursprungligt ställe, fann jag det skäligt att flytta den från vägkanten och ställa upp den så, att man ser dess karaktär, på samma gång som den skyddas för körtrafiken och den smuts bilarna stänker upp på den . . . Stenen lär ha stått på ett numera uppodlat området vid gravfältet.» I en skrivelse två veckor senare (26.10.1934) återkommer Humbla till Hadestenen. Han framhåller att »upptill en stor skärva är avslagen och på dennas brottyta är inristat 1700-tals-monogrammet och årtalet. Säkerligen har dessutom stenen varit dubbelt så hög, då den förefaller avslagen och oproportionerlig. Huruvida den på något sätt skall kunna restaureras, vet jag ej, för så vitt ej någon gammal avbildning finnes.» Någon »restaurering» av runstenen blev emellertid ej av. Anmärkningsvärt är, att det av Bellander (i Inventeringen 1931) nämnda och fotograferade lösa stycket av runstenen ej omnämns av Humbla. Sannolikt låg fragmentet dolt bland de andra stenarna i vägkanten (se nedan).

Karl Hedberg nämner runstenen i sin uppsats »Litteraturen om Gästriklands forntid» (1937). Hedberg skriver: »Runstenen i Hade är den, som en gång tidigare stått vid Hedesunda kyrka (Bautil 1090). Den hade av ägaren till Hadeholm flyttats till Hade och inte nog med det, den hade också fått ny inskription bestående av ett monogram och årtalet 1752. Det är ägaren till Hadeholm, landshövding F. U. Insenstjerna som svarar för bedriften.» Hedbergs påstående att Hadestenen skulle vara flyttad från Hedesunda kyrka och vara den sten som i *Bautil* har nummer 1090 är självfallet oriktigt. Se Gs 4, ovan s. 49, not 4.

Vid runinskriftsinventeringen 1945 återfanns fragmentet. Det infördes senare (år 1951) till Gävle Museum; år 1960 fastsattes det på det större stycket med infällda krampor och stenkitt (se S. B. F. Jansson, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet 19.11.1960.)

Fredrik Ulrik Insenstjerna, som år 1751 hade blivit ägare av Gysinge bruk och Hadeholm, lät sålunda föra stenen från sin ursprungliga plats och slåthugga nästan hela ristningsytan. En del av den borthuggna ristningsytan påträffades enligt Bellander (1931) »ganska nyligen utanför en gården tillhörande lada» och det är kanske på den platsen som Insenstjerna lät omforma runstenen till ett vägmärke, vilket han pryddes med krona, stjärnor, namnchiffer och årtalet 1752, som ersättning för den borthuggna runristningen. Insenstjerna blev landshövding 1763; han dog år 1768.

Stenarten är röd gävlesandsten. Höjd 114 cm, bredd vid rotändan 100 cm. Tjockleken nedtill omkring 18 cm. Runornas höjd är 5,5–6,5 cm. Det bevarade av ornamentik och runor visar, att Hadestenen har ristats av en skicklig ristare.

Inskrift:

... **yftir** **moþur** **sena**

5

10

... æftir moður sina ...

»... efter sin moder».

Till läsningen: Före 1 **y** finns inga säkra spår av ristning. 1 **y** är stunget med en rund, grund punkt. Skiljetecknet efter 5 **r** består av ett kort, något rundat streck. 7 **o** har dubbelsidiga, uppåt höger riktade bistavar. I 8 **p** utgår bistaven upptill från ramlinjen, nedtill träffar den huvudstavens fot (**Þ**). I denna runa kan en felristning konstateras; över huvudstaven har nämligen nedtill en snett uppåt höger gående bistav ristats. Tydligt har ristaren tänkt rista en **o**-runa; han har av tanklöshet börjat upprepa föregående runa (7 **o**) men upptäckt sitt misstag, innan runan var färdigristad. Skiljetecknet efter 10 **r** har samma utseende som skiljetecknet efter 5 **r**. 11 **s** har formen **ʃ**. 12 **e** är troligen stunget (med en liten,

Fig. 23. Runstenen U 1180 Åby, Östervåla sn. Bilden har felaktigt uppfattats som föreställande Gs 6 Hade.

oval punkt). — Celsius ger ingen läsning; han har ej själv sett stenen, utan endast fått uppgift om den genom gårdsfogden på Gysinge O. Tigerberg. — Ekdahl: **uftir · mopur · sena**; felristningen i 8p har observerats. — Säve 1851: **yftir · mopur · seni**. — Wiberg och Söderholm: **yftir · mopur · sena**. Hildebrand: **yftir · mopur · sina**. — Bellander: **uftir · mopur sin**.

Stephens gör ett försök att delvis rekonstruera inskriften: »The whole inscription has probably been more or less to the following effect: (... raisti stin pina uftir ... kunu seni, uk ...) ÛIFTIR MOPUR SENI.»³ Han vågar konstatera: »The grave-stone was therefore raised by a husband to his departed wife, the Son (or Daughter) joining in this act of piety to his (her) mother.»

Eftersom största delen av ristningsytan huggits bort, kan vi endast veta, att stenen har ristats och rests till minne av en moder. Men trots att så litet är bevarat av ornamentiken och inskriften, kan det fastställas, att ristaren har varit mycket skicklig. Utan tvivel har Hadenstenen en gång varit ett vackert monument. Det är ristat i en stil som påminner om den flitige runmästaren Öpir, som har signerat den nu försvunna runstenen i Hedesunda kyrka (Gs 4).

Runstenen har av allt att döma rests mot slutet av tiohundralet vid den gamla byn Hade.⁴

I Vitterhetsakademiens arkiv (ATA) finns en teckning på vilken följande bläckanteckning har gjorts: »Hade i Hesunda framför stugudören hör till Gysinge Bruk. J Engen dixit Ol. Tigerberg gårdzfogde ib. 2 st. men denne 1731 förd til byn och lagd framför stugudören»; se fig. 23. Påskriften, som av handstilen att döma har gjorts av Celsius, innehåller samma uppgifter som

³ Stephens anmärker i *Some runic stones in northen Sweden*, att det av denna korta inskrift finns tre olika läsningar, Säves, Wibergs och Hildebrands: »Here we have only 3 words, yet all 3 copiers have redd them differently!—Which is right?»

⁴ I *Gästriklands äldre bebyggelsenamn* (1958) s. 99 skriver F. Hedblom: »Bynamnet är säkerligen mycket gammalt, kanske jämnårigt med de äldsta fynden från det bekanta gravfältet vid byn, dvs. från 300-talet e Kr. Såsom ofta i fråga om dylika ålderdomliga namn är dess ursprung höljt i dunkel. — Av hemman i byn har man senare bildat herrgården *Hadeholm*, vilket alltså är ett ungt namn med den för herrgårdsnamn karaktäristiska, i uttalet betonade, efterleden *-holm*.»

de ovan s. 53 citerade anteckningarna i Celsius' handskrift »Svenska runstenar» (Fm 60:2). Teckningen nämns av E. Bellander i hans »Inventering av fasta fornlämningar i Hedesunda Sn». Under rubriken »Försvunna runstenar» meddelar han följande: »Hade: Enligt en teckning i A.T.A., skänkt av A. E. Ihre, skall en runsten ha funnits 'framför stugudörren' dit den förts 1731. Inskriften har på teckningen förvanskats, så att den nu ej kan tydas.» Bellanders uppfattning, att inskriften »förvanskats», är oriktig. Teckningen föreställer nämligen icke någon runsten från »Hade i Hesunda» utan en sten från Åby i Östervåla socken (U 1180). Se om Åbystenen min redogörelse i *Upplands runinskrifter*, del 4 (1953–58), s. 670.

Kågbo, Hedesunda sn.

C. F. Wiberg har i sin reseberättelse för år 1864 antecknat följande: »Vid *Kågbo*, i socknens östligaste del, skall på en klippa i Dalelfven finnas något som liknar en Runskrift; andra förmoda dock, att alltsammans blott är en naturens lek. Ref. var icke för tillfället i stånd att utsträcka sin resa till denna aflägsna trakt.»

Det är tydligen denna av Wiberg nämnda »Runskrift» som Bellander åsyftar, när han (i Inventeringen 1931, Inl., s. 6) skriver: »På Nörskänkhällarna, ungefär 125 m. ÖNÖ om en på den från Kågbo Ö ut gående vägen belägen punkt, som ligger c:a 900 m. SÖ om bygatan, på Ö-slutningen av berget märkas två parallellt löpande skårar, som äga en avlägsen likhet med en runslinga och som utpekats som en sådan. Deras längd är ungefär 100 m. (i NV–SÖ). Företeelsen, som endast är en naturbildning, är delad i två partier med en sänka i berget emellan. På sistnämnda plats har man grävt efter skatter.»

Även senare har denna »runinskrift» tilldragit sig intresse. På uppdrag av Gävle museum reste G. Hobroh till platsen hösten 1953. Han konstaterar i sin reseberättelse över »undersökning av förmodad runristning i Himmelberget, Hedesunda socken», att »tecknen äro . . . naturformation och ha ej med runor att göra» (Handling i Gävle museums arkiv). Det förtjänar möjligen att tilläggas, att *Runö* ligger strax S om Kågbo. Ortnamnet kan ha varit en av anledningarna till traditionen om »runskriften».